

DUŠAN BILANDŽIĆ: HRVATSKA MODERNA POVIJEST (Golden Marketing, Zagreb, 1999.)

Iako je akademik Dušan Bilandžić u svom najnovijem djelu *Hrvatska moderna povijest* namjeravao dati sintezu "modernog" razdoblja hrvatske povijesti, od sredine devetnaestog stoljeća do Daytonskog mirovnog sporazuma, dijelovi koji obrađuju razdoblja do kraja Drugog svjetskog rata tek su sažetak postojeće literature bez nove interpretacije koja bi opravdala unošenje tog pregleda i time obimnost citave knjige. Osobito stoga što autor u tom dijelu olako i nekritički preuzima neka krajnje upitna stajališta. Tako ponavlja u posljednjih deset godina često izrican stav kako je proglašenje NDH izazvalo "euforичno oduševljenje većine hrvatskog naroda" (str.123). Iako iz nekih pisanih svjedočanstava proizlazi takvo raspoloženje ne može se zaključiti kako se radi o većini naroda jer postoje i sjećanja koja svjedoče o sasvim suprotnim raspoloženjima u dane uspostavljanja NDH. I u tumačenju Drugog svjetskog rata autor preuzima prikaze ratnih operacija i razvoja partizanske vlasti iz historiografije socijalističkog razdoblja koja bi u mnogocemu trebala biti preispitana.

Tek u dijelu o povijesti komunističke Jugoslavije, ujedno i najobimnijem, Bilandžić postaje povjesničarem. Bilandžić je, nesumnjivo, jedan od najboljih poznavatelja povijesti komunističke Jugoslavije kojom se bavio tijekom cijelog svog profesionalnog djelovanja. Među prvima se prihvatio pionirskog posla iščitavanja partijskih dokumenata, proučavanja partijskih sjednica i diskusija koje su nerijetko bila poprišta za javnost skrivenih sukoba unutar partijskih redova te tumačenja odluka i deklaracija koje je partijski vrh donosio. Poznavanje partijske retorike učinilo ga je osjetljivim na uočavanje nijansi koje su ponekad najavljivale radikalne promjene u državnoj politici, a često su izmicalle obicnim građanima.

Bilandžić gradi povijest komunističke Jugoslavije na prikazu sukoba između centralističkih i decentralističkih snaga. Po njemu, federacija proglašena tijekom Drugog svjetskog rata bila je temelj na kojem su partizani uspjeli obnoviti Jugoslaviju jer je ona trebala biti garancija protiv nove velikosrpske diktature. Čak je već u prvom ustavu donesenom 1945. godine uvedena odredba o pravu republika na odcepljenje, na čemu je usprkos prvotnom Titovom protivljenju ustrajao Edvard Kardelj. Međutim u neposrednom poratnom razdoblju umjesto federativne države stvoren je "velikodržavni centralizam". Autor uvjerljivo prikazuje razloge koji su doveli do tako visokog stupnja centralizacije u tom razdoblju, od ekonomskih, odnosno potrebe akumulacije sredstava u svrhu obnove zemlji, do ideoloških, odnosno do kopiranja sovjetskog uzora. Autor također naglašava da je i sam Tito u tom razdoblju bio sklon unitarizmu što dokazuje Titovim intervjuom datom uoči Nove godine 1953. u kojem izražava želju da se stvori jugoslavenska nacija.

Bilandžić pokazuje kako su se usporedo s jačanjem centralizacije pojavljivali i otpori takvom razvoju. Centralizacija sredstava u savezne fondove iz kojih su se ona zatim raspodjeljivala pojedinim republikama u ne osobito uspješnoj privredi izazivala je nezadovoljstvo na svim stranama. Republike koje su uspješnije gopodarile, a time i više davale u središnju blagajnu, bile su nezadovoljne jer im se najveći dio prihoda oduzimao te nisu mogle odlučivati o vlastitoj potrošnji, odnosno ulaganjima. Autor navodi kako se već 1945. godine u Sloveniji pojavilo nezadovoljstvo zbog iste visine plaće kao i u ostalim dijelovima države dok je nacionalni dohodak po glavi stanovnika u Sloveniji bio dvostruko veći od

jugoslavenskoga prosjeka. Bilandžić navodi da su iste pritužbe uputili i partijski celnici iz Hrvatske početkom 1947. godine. S druge strane, takozvane nerazvijene republike uvijek su smatrale da dobivaju premalo sredstava za svoj razvoj. Pritom je i rastuća birokracija upošljavana za rad saveznih fondova također trošila određeni dio sredstava što je kod svih republika stvaralo nezadovoljstvo prema centru.

Međutim ta nezadovoljstva nisu potakla promjene. Po Bilandžiću, tek je sukob s In-fombirom doveo do preispitivanja sovjetskog modela visokog stupnja centralizacije. Nakon kratkotrajnog razdoblja "pobjivanja optužbi IB-a da je KPJ najrevolucionarnija partija u Europi i najdosljednija u primjeni marksizma-lenjinizma" (str.299), što je potaklo široku kampanju kolektivizacije 1949. godine, teške gospodarske prilike natjerale su partijski vrh na preispitivanje dotadašnje politike. To je ubrzo dovelo i do kritika sovjetskog uzora. Uslijedile su ocjene kako je socijalistička vlast u Sovjetskom Savezu degenerirala u "vlast birokratske kaste" što je dovelo do zaključka kako je birokracija glavni "klasni neprijatelj", a država tvrdava birokracije te "da se Partija mora odvojiti od državne vlasti i da radnici, a ne država, trebaju upravljati tvornicama" (str.319). Bio je to idejni temelj za društvene reforme i za stvaranje takozvanog samoupravnog socijalizma. Bilandžić nadalje prati sukobe reformnih i protureformnih snaga i označuje sjednicu partijskog vrha održanu u ožujku 1962. godine na kojoj je Tito stao na stranu reformnih i decentralističkih snaga kao prekretnicu nakon koje su centralisti i protivnici reformi bili poraženi i tijekom sljedećih godina uklonjeni iz političkog života. Međutim, izostao je odgovor na ključno pitanje zašto je Tito podržao reformne i decentralističke snage i zašto baš tad. Dvije godine kasnije, na VIII. kongresu SKJ održanom 1964. godine, Tito je porucio da unitaristima nema mjesta u SKJ čime je omogućio smjenu generacija pa je u Hrvatskoj na vrh izbila mlada generacija političara i došlo do tzv. "hrvatskog proljeća" kojeg je Tito uz povremena oklijevanja podržavao sve do kasne jeseni 1971. Smjenu vodstva u Hrvatskoj, a zatim i u drugim republikama autor je više prikazao nego objasnio. Uspriko smjeni pojedinih republičkih vodstava visok stupanj decentralizacije bio je unesen u Ustav iz 1974. godine. Međutim te ustavne promjene nisu smirile sukobe među republikama najviše zbog otpora Srbije koje su se otvoreno počele iskazivati kako Bilandžić temeljito dokazuje tek nakon Titove smrti.

Neka autorova tumačenja ostaju upitna i izazvat će neslaganja poput onoga o pobjedi komunista u Drugom svjetskom ratu. Po Bilandžiću, komunisti su postupno preuzimali vlast tijekom rata jer je većina svakog naroda, pa i albanske manjine na Kosovu, shvatila da samo komunisti mogu ostvariti neke njihove, najčešće nacionalne, težnje. Ovakvo tumačenje sugerira da su komunisti preuzeli vlast voljom većine stanovništva koja sasvim sigurno nije bila tako ravnomyerno proširena u svakom narodu. Ocjena o komunističkom osvajanju vlasti ipak bi zahtijevala i širu diskusiju o utjecaju drugih faktora na ishod rata na području Jugoslavije koje Bilandžić spominje, ali ne smatra odlučujućim. Spomenimo samo ulogu Crvene armije u oslobađanju Srbije, značajnog teritorijalnog dijela Jugoslavije, zatim nezainteresiranost zapadnih sila za odnose u samoj Jugoslaviji nakon osiguravanja antifašističkog saveznika na ovom području i, na kraju, teror i likvidacije za vrijeme i nakon rata koje Bilandžić spominje, ali umanjuje njihov utjecaj. *Hrvatska moderna povijest* uvelike afirmira uloge Kardelja i Bakarica pa citatelj stječe dojam da se u slučaju Kardelja radilo o dobrocudnom reformatoru i promicatelju demokratizacije čemu je navodno njegova koncepcija samoupravljanja trebala poslužiti. Također preskace Bakaricevo opor-tunizam i spremnost na progone kako bi zadržao vlast. Upitna je i definicija studentskog štrajka s kraja 1971. godine kao "avanturizma studentskog pokreta" jer takvo određenje, osim što ostaje sporno zašto bi se studentski štrajk smatrao avanturizmom, opravdava upotrebu sile u ugušivanju studentskih zahtjeva. Uopće je prenatraglašen insistiranje na hladnoratovskoj podjeli svijeta kao ograničavajućem faktoru za bilo kakve promjene. Do otvaranja sovjetskih arhiva ostaje otvoreno pitanje koliko su Sovjeti imali stvarnih namjera intervenirati u Jugoslaviji, a koliko je taj strah bio prisutan kod jugoslavenskog vodstva i koliko se njime manipuliralo da bi se spriječile promjene. Također je sporna teza da demokratizacija u prvoj polovici pedesetih godina nije odgovarala ni samoj vlasti niti njezinim

protivnicima. Bilandžić to argumentira činjenicom da se nisu pojavile "nikakve alternativne građanske antikomunističke snage" koje bi osporile komunistima pravo na vlast. Upravo na tom primjeru dolazi do izražaja utjecaj poratnog terora prema stvarnim i mogućim neprijateljima koji je razorio civilno društvo pa je njegov oporavak zahtijevao znatno više vremena i slobode kao što je pokazalo i iskustvo posljednjeg desetljeća.

Autorovo aktivno sudjelovanje u komunističkom režimu daje prednosti i mane ovom djelu. Prednosti u već spomenutom uočavanju nijansi u partijskoj retorici dok se nedostaci osjećaju u upotrebi pojmova preuzetih iz historiografije socijalističkog razdoblja. Bilandžić još uvijek naziva partizanski rat "narodno-oslobodilačkom borbom" koja je u svojoj biti bila "socijalistička revolucija" (str.189), a za neposredno poratno razdoblje rabi pojam "revolucionarna diktatura" (str.204). Jasno je da su ovo u potpunosti ideologizirani pojmovi koje je režimska historiografija koristila i da pred povjesnicarima stoji zadatak sređivanja terminologije. Autor također iskazuje svoju naklonost ideji samoupravljanja i žal zbog propasti te koncepcije. Stoga uzrokuje za propast samoupravljanja ne nalazi u samoj koncepciji već izvan nje. Dok na početku knjige tvrdi da je "ideju samoupravljanja" "blokiralala državno-partijska moc" (str.14), na kraju knjige utvrđuje da je "koncepciju samoupravljanja razbila sveopća civilizacijska zaostalost seljačkih balkanskih naroda" (str.693).

U knjizi *Hrvatska moderna povijest* autor se uvelike oslanja na svoja ranija djela premda to izrijekom ne spominje. Pojedini odlomci doslovno su preneseni iz ranijih autorovih knjiga. Najčešće su to odlomci u kojima se nabrajaju razni statistički podaci, ali ponekad su to i tumačenja pojedinih sjednica ili odluka. Iako su primjeri znatno brojniji ovdje ćemo navesti tek dva. Tako je zaključak o Devetom kongresu SKJ donesen u knjizi *Društveni razvoj socijalističke Jugoslavije*, objavljenoj 1976. godine (str.294) ponovio i u najnovijoj knjizi (str.537). Opis Đilasova slučaja prenesen je iz *Historije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, objavljena 1985. godine. (str.197) u najnovije djelo (str.355). Znanstveni etika nalagala bi barem napomenu u uvodu najnovije knjige o tome da su dijelovi preuzeti iz ranijih knjiga. Na jednom nještju autoru je promaklo ispraviti preneseni dio pa na str.689 piše da je od Titove smrti "prošlo skoro pet godina". Upravo ovaj primjer pokazuje Bilandžića kao povjesnicara sklonog prilagodavati zaključke trenutku u kojem objavljuje određeno djelo. Jer dok u knjizi objavljenoj 1985. godine piše da su mnogi mislili "da će smjena rukovodstva nakon Titove smrti izazvati političku krizu Jugoslavije" pa čak ugroziti "i sam njezin opstanak", u najnovijem djelu razdoblje nakon Titove smrti obraduje pod naslovom *Proces raspadanja Jugoslavije nakon Titove smrti (1980-1987)*.

Usprkos nedostacima *Hrvatska moderna povijest* Dušana Bilandžića značajno je djelo za povijest komunističke Jugoslavije. Za razliku od danas popularnih tumačenja o četrdeset-petogodišnjem "mraku" Bilandžić pokazuje da se radi o složenom razdoblju naše povijesti čije je proučavanje Bilandžićevim cjelokupnim djelom tek započeto.

Danja Šilović Karić

Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb 1999.¹

Autor knjige, koju danas predstavljamo - *Hrvatska moderna povijest* - akademik Dušan Bilandžić dobro je poznat našoj znanstvenoj i široj javnosti da ga gotovo i ne treba posebno predstavljati. Ipak, kad u ovoj prigodi govorimo o njegovom najnovijem djelu, upozorit ćemo na njegovo vlastito predstavljanje u uvodu knjige (naslovljenom "Riječ čita-

¹ Govor na promociji knjige 10.VI.1999.